

Dr. Zeynep Elif Yıldız

İl. Başkan, Jeolojik Araştırmalar Derneği
zeynepelif@zeynepelifyildizel.com
twitter: @ZeynepYildizel
facebook: facebook.com/zeynepelifyildizel
www.zeynepelifyildizel.com

Amerika'da
Standard Oil
fırtınası eserken

ORTA DOĞU'DA PETROL PAYLAŞIMI (1887-1914)

STANDARD OİL AMERİKA'DA TRÖST HALİNE GELİRKEN VE ANTI TRÖST YASASI İLE PARÇALANIRKEN, ORTA DOĞU NASIL PETROL PAYLAŞIM SAVAŞLARININ MERKEZİ OLDU? BİLİYORSUNUZ KI GEÇEN AYKI YAZIMDA PETROL ENDÜSTRİSİNİN BAŞLANGICINI OLUŞTURAN "CABLE TOOL" SONDAJ YÖNTEMİ VE AMERİKADA DEV PETROL ŞİRKETİNİN DOĞUŞUNU VE ANTI TRÖST YASASI İLE 37 AYRI ŞİRKETE BÖLÜNMESİNİ ANLATMIŞTİM. BU ARADA ORTA DOĞUDA, YANI BİZİ İLGİLENDİREN COĞRAFYADA NELER OLUYORDU? ASLINDA TÜM YAKIN TARİH ORTA DOĞUDA KI PETROLÜN PAYLAŞIMI ÜZERİNE YAZILMIŞTIR.

1880lerin sonuna doğru Amerika'daki bu petrole olan talep ve *Standard Oil* gibi dev petrol şirketlerinin çok kısa sürede oluşmasına ve konunun ticari boyutuna kayıtsız kalmayan Osmanlı 1887 yılında Sultan II Abdülhamit, Ahmet Necati efendiye İskenderun Çengeli havasında petrol arama imtiyazı vermiştir. Bu imtiyazı istinaden İngiliz-Alman firması 10 sığ sondaj yapmış ve bir kaçında gaz emaresine rastlanmıştır. Yine 1897 yılında Sadrazam Halil Rifat Paşa'ya *Tekirdağ Mürefte delaylarında* petrol arama ve işletme imtiyazı verilmiş ve 1898 yılında Romanya'dan getirilen içteler ve teçhizat ile sondaj yapılmıştır.

Şarkıy'de 82m de Mürefte'de 74m de petrol emaresine rastlanmıştır. 1901-1902 yıllarında Hara dereinde açılan kuyuda 89m de bir yılda toplam 310 varil petrol üretilmiştir. Bu dönemde petrolün önemini kavrayan II Abdülhamit bir çalışma başlatmış ve Osmanlı'nın Musul ve Bağdat havasındaki petrol potansiyeli çalışması yaptırılmıştır. Hazine-i Hassa'dan yani padişahın kendi bütçesinden yaptırdığı bu çalışma 1901 yılında Sultan II Abdülhamit'e sunulmuştur. Alman mühendis Paul Grotshoph tarafından yapılan bu çalışmada, Dicle ve Fırat arasında zengin ve mühim petrol yatakları bulunduğu ve bunların işletilmesi için Bağdat'a uzanan bir tren yolu gerekliliğine vurgu yapılmış ve ayrıca bu petrol coğrafyasının gelecekte dünyanın en önemli merkezlerinden biri olacağı raporlanmıştır. Bu çalışma I. Dünya savaşının ana nedenlerinden biridir.

1890'larda yapılan araştırmaya ve yazılan raporlara göre bugünkü İran'da (Persia) yüksek petrol potansiyelinden bahsedilmektedir. Bu raporları gören D'Arcy, 1901 yılında gerçekleşen ve tarihe "D'Arcy Concession" (D'Arcy imtiyazı) olarak geçen anlaşmayı imzalamıştır. Bu anlaşmada savaşın diğer bir nedenini oluşturmaktadır. Bu imtiyaz William Knox D'Arcy ile İran Şahı Muzaffer Al-Din arasında, 60 yıllık bir süre içerisinde hermen hemen tüm İran topraklarında (1.242.000km² alan) petrol arama, taşınması ve satılması için imzalanmış ve karşılığında Şah o günün parası ile 20.000£ nakit para (günümüzde 1,9 milyar £), 20.000£ değerinde şirket hissesi ve ileride oluşacak kar'dan da %16 pay almıştır. Bu anlaşma, Rusya tarafından İran ve Orta Doğu'daki ekonomik ve askeri çıkarlarını zora sokacak bir anlaşma olarak gördüğü için engellemeye çalışmıştır.

Ancak İngiltere, Orta Doğu ve İran politikasına ve ekonomik ve Hindistan üzerindeki hakimiyetini güçlendirecek bu anlaşmaya hükümet olarak tam destek vermiştir. D'Arcy Şaha ekstra bir 50.000£ vererek anlaşmayı imzalamayı başarmıştır. D'Arcy 1849 yılında İngiltere'nin Devon şehrinde doğmuştur. Avustralya'ya göç ederek eski bir altın madeninin yeniden işletmiş ve zengin biri olarak tekrar İngiltere'ye dönmüştür. İngiltere'ye döndükten sonra yatırım yapacak bir iş olarak İran'da petrol aramacılığını uygun görmüş ve yukarıda bahsedilen anlaşmayı yapmıştır. İmtiyazı imzaladıktan sonra *George Bernard Reynolds* isimli bir jeolog işe almış ve İran'da çok zor şartlarda arama yapmaya başlamıştır. Petrol aramak için seçilen ilk alan bugün Irak toprak-

William Knox D'Arcy

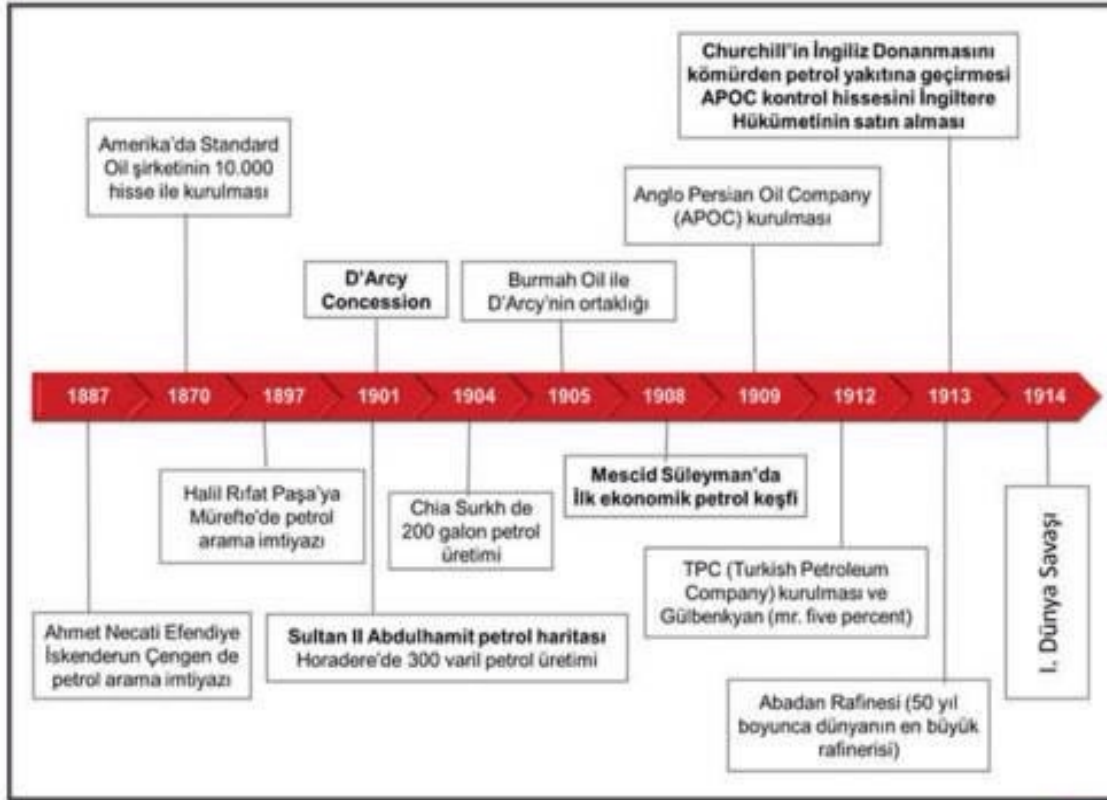

larında kalan ve Irak-İran sınırında olan Chia Surth alanıdır. 1904 yılında *Chia Surth da günlük 200 galonluk* bir üretim yapılabilmiş ancak bu miktar harcanan paranın karşılığı olmamıştır. İngiliz Deniz Komutanlığı, D'Arcy'nin bu kadar para kaybetmesi nedeni ile imtiyazını satmasından ve bu imtiyazın Fransız ya da Rusların himayesine geçmesi ihtimalinden çok rahatsız oldukları için D'Arcy'e bir yatırım aramaya başlatılır. 1905 yılında Londra'da imzalanan bir anlaşma ile *Burmah Oil* ile bir ortaklık kurmasına yardım ederler. 1907 yılında hala ekonomik keşif yapamayan D'Arcy, Burmah Oil şirketine 203.000£ nakit ve 900.000£ hisse karşılığı olarak hissesinin büyük bir kısmını satmıştır. 1908 yılına gelindiğinde ekstra olarak 500.000£ harcanmış olmasına rağmen hala henüz önemli bir keşif yapılmamıştır.

Ortak olarak aldığı *Burmah Oil* şirketi, arama faaliyetlerini durdurma kararı almış ve Reynolds'a Mayıs ayının başında bir telgraf göndermiştir. Telgraf Reynolds'ın eline geç mi ulaşır yoksa Reynolds telgrafta yazan direktifleri yerine getirmede mi gecikti bilirmes ama, arama faaliyetleri devam ettir ve 26 Mayıs 1908 tarihinde İran'ın *Masjed Süleyman* şehrinde büyük bir petrol keşif yapmıştır. Bunun üzerine 1909 yılında Burmah Oil bağlı kuruluş olan *Anglo Persian Oil (APOC)* şirketini kurmuştur. D'Arcy'nin harcadığı arama yatırımları bu şirket tarafından tazmin edilmiş ve bu yeni kurulan şirkete Direktör olmuş ve 1917 yılında ölümüne kadar petrol aramalarına devam etmiştir. 1913 yılında *Abadan rafinerisi* APOC tarafından kurulmuştur ve 50 yıl boyunca dünyanın en büyük petrol rafinerisi olmuştur. *Anglo Persian Oil Company (APOC)* ise 1935 de *Anglo Iranian Oil Company (AIOC)* olarak ismini değiştirmiş ve 1954 den beri *BP* olarak petrol sektöründeki sahnesine devam etmektedir.

Gölbenkyan (Mr. Five Percent)

Orta Doğu Ülkelerinde ilk petrol keşif yılları

1 911 yılında Donanmanın başına getirilen Churchill'in birinci önceliği İngiliz donanmasını modernize etmektir. Bu sebeple 1913 yılında aldığı bir kararla donanma gemilerini kömürden petrole tadil etmiştir. Bununla yetinmeyen Churchill İngiltere'nin Standard Oil ve Royal Dutch Shell şirketlerine olan bağımlılığın kurtulmak ve aynı zamanda donanmasını çalıştıracak petrole de güvenceye almak için İngiltere hükümetinin Anglo-Persian Oil (APOC) şirketindeki kontrol hissesini satın almasını sağlamıştır.

Böylece İngiltere hükümeti APOC şirketinin hissesinin çoğunu satın alarak petrol şirketinin arkasındaki gizli güç olmuştur. Bu oluşum ise I. Dünya savaşının üçüncü ve en önemli nedeni olmuştur. Churchill'in meşhur "bir damla petrol bir damla kandan daha değerlidir" sözü de tüm bunları açıklamaktadır.

W. Churchill

1912 yılında kurulan Turkish Petroleum Company (TPC), Avrupalı büyük şirketlerin, Osmanlı topraklarında petrol arama hakkı elde etmek için oluşturduğu bir ticaret birliğidir. Bu şirketin oluşturulmasında önayak olan Gülbekyan isimli İstanbul doğumlu bir emeni asıllı Osmanlı vatandaşıdır. 1896 yılında ailesi ile birlikte Mısır göçmen Gülbekyan Londra'da Kings College da petrol mühendisliği eğitimi almıştır. Londra'da petrol anlaşmaları yaparak ön alan Gülbekyan, 1902 yılında İngiltere vatandaşlığına geçmiştir. 1907'de Royal Dutch Petroleum şirketi ile Shell Transport and Trading şirketini birleştirmiş ve Royal Dutch Shell şirketinin oluşmasında ön ayak olmuştur. Yaptığı anlaşmalara kendine %5 bir hisse ayırdığı için Gülbekyan tarihe boy yüzde beş (mr. Fivepercent) olarak geçmiştir. TPC Osmanlı topraklarında kalan hak'ta arama imtiyazı almıştır ancak I. Dünya Savaşı sebebi ile arama çalışmaları başlayamamıştır. Burmah Oil 1886 yılında İngiltere'nin Glasgow şehrinde Rangoon Oil şirketi olarak David Sims Cargill tarafından Hindistan'da petrol faaliyetleri yapmak amacı ile kurulmuştur. 1890 yılında James Finlay and Co. Şirketine geçmiştir. 20. Yüzyıl başlarında Burmah Oil şirketi önce APOC olan sonra British Petroleum olan ve şimdilerde BP olan şirketin ana hissedarı olmuştur.

Burmah Oil şirketi, 1901 yılında Standard Oil Burma'ya gelinceye kadar bölgede monopol olmuştur. 1923 yılında şirket geleceğin başkanı olan Churchill'e İran petrolü üzerinde tek başlarına hak sahibi olmaları için

lobi faaliyeti yapmış diye 5000E (2011 yılı değeri 236.000E) vermiştir. 1963 yılındaki millileştirmeye kadar Burmada faaliyet göstermiştir. 1966 yılında Castrol şirketi Burma Oil şirketi tarafından satın alınmış ve Burma-Castrol olarak isim değiştirmiştir. 2000 yılında Burma-Castrol şirketi BP Amoco tarafından satın alınmış ve BP'ye katılmıştır.

The Turkish Petroleum Company (TPC), yukarıda da belirtildiği gibi 1912 yılında, bugünkü Irak topraklarında petrol aramak için, Gülbekyan tarafından kurulmuştur. Gülbekyan'ın bu görevi İngiliz bankerleri tarafından, konuya olan hakimiyeti ve Osmanlı üzerindeki iktisadi kabiliyeti nedeniyle verilmiştir. Turkish Petroleum Company, Deutsche Bank, The Anglo Saxon Oil Company (Royal Dutch Shell'in bağlı kuruluşu), National Bank of Turkey (İngiliz Bankası) ve Gülbekyan tarafından ticari ortaklık olarak kurulmuştur.

İngiltere'nin uzun dönemli Mezopotamya stratejisi nedeni ile İngiliz Hükümetinin kontrolü altında olan Anglo Persian Oil Company 1914 yılında TPC'nin %50 sini satın almak istemiş ama I. Dünya Savaşı nedeni ile anlaşmanın sağlanması uzamıştır. TPC Osmanlı hükümetinden bir ruhsat almak için görüşmelere başladığı sıralarda savaş çıkmıştır. Ancak, Deutsche Bank, TPC'ye ortak olurken, sahip olduğu Anadolu Railway Company sayesinde bir imtiyaz getirmiştir. Bu ruhsat Mezopotamya'da yapılacak ve Bağdat'ı Anadolu'ya bağlayacak olan tren yolu boyunca, 400 km'lik bir bant içerisinde maden ve petrol arama imtiyazıdır.

I. DÜNYA SAVAŞI'NIN TEMELİNİ VE NEDENLERİNİ HAZIRLAYAN OLAYLAR

a) 1901 yılında tamamlanan ve tarihe Sultan II. Abdülhamit'in Mısır ve Bağdat havzasında yaptırdığı petrol potansiyelini belirleme çalışması,

b) D'Arcy'nin 1901 yılında tarihe D'Arcy Concession (D'Arcy imtiyazı) olarak geçen ve İran Sabu ile 60 yıllığına yaptığı petrol arama ve üretim imtiyazı,

c) 1913 yılında Churchill'in donanmasını petrole tadil etmesi ve donanmayı çalıştıracak petrole güvence altına almak için İngiltere hükümetini APOC şirketine ortak etmesi olarak uzatılabilir.

Tüm bu koşullar altında savaş başlamıştır. I. Dünya Savaşı ile başlayan yeni süreç, Osmanlı'nın paylaşılması için yapılan San Remo konferansını, Red Line Agreement ve diğer konuları ise bir sonraki yazımızda bulabilirsiniz.